

Franko Oreb

Odjeci otkrića Jelenina epitafa u Solinu 1898. godine u hrvatskoj javnosti po izvješćima onodobnoga tiska

Franko Oreb
HR, 21000 Split
Ivana Rendića 5

Autor opisuje novinsko izvješćivanje u godini 1898. o arheološkim radovima Frane Bulića na solinskom Gospinu otoku, kada je našao temelje ranosrednjovjekovne crkve i ulomke natpisa hrvatske kraljice Jelene, koje je u većem dijelu uspio sastaviti, pročitati i protumačiti.

Ključne riječi: Solin, Gospa od Otoka, nadgrobni natpis, Jelena (hrvatska kraljica), Frane Bulić, novinska izvješća

UDK: 726.82(497.5 Solin):070.447

Pregledni članak

Primljeno: 20. ožujka 2009.

Malo je bilo događaja u povijesti hrvatskoga naroda tijekom preporodnoga devetnaestoga stoljeća koji su izazvali toliku pozornost svekolike javnosti kao što je arheološko otkriće temelja crkve iz starohrvatskoga doba i natpisa uklesana na sarkofagu kraljice Jelene na Gospinu otoku u Solinu prije stotinu godina.¹ Zašto je otkriće Jelenina epitafa izazvalo toliku pozornost svekolike javnosti, ne samo u južnoj nego i u prekovelebitskoj Hrvatskoj, tako da su gotovo sve onodobne novine izvješćivale o tome događaju, toliko važnom za nacionalnu povijest i arheologiju, ali i za duh i svijest hrvatskoga naroda u cjelini? Bez imalo dvojbe držim da odgovor treba tražiti u onodobnim društvenim i političkim prilikama u hrvatskim zemljama. One, usuđujem se javno izreći, u društvenoj svijesti i duhovnoj sferi koincidiraju s ovim našim vremenom. Zbog višestoljetnoga življenja pod raznim tuđim gospodarima, hrvatski je narod u devetnaesto stoljeće zakoračio razjedinjen u teritorijalnom, političkom, ideološkom, jezičnom i kulturnom pogledu. Te su činjenice imale utjecaja i na njegovo duhovno stanje, jer je slabio osjećaj pripadnosti nacionalnom biću, jeziku, kulturi. Narodnim preporodnim pokretom u tome stoljeću, a don Mihovil Pavlinović ga lijepo naziva »vijekom narodnosti«,

a naročito njegovim rasplamsavanjem od druge polovine toga stoljeća, hrvatski je narod započeo dugu, mukotrpnu i neizvjesnu borbu za teritorijalnu integraciju i nacionalnu homogenizaciju, za stvaranje svoje samostalne i neovisne države. To je vrijeme otrježnjavanja hrvatskoga nacionalnoga duha. U njemu se s ponosom i ushićenjem spoznavaju, otkrivaju i ističu sve one duhovne i materijalne vrednote koje su kroz višestoljetnu prošlost činile identitet hrvatskoga naroda. Na tim iskonskim narodnim, duhovnim, vjerskim i kulturnim vrednotama sazrijevala je i politička misao i ideologija. Ona je evoluirala u početku od idealnoga, poštenog i pomalo naivnog Strossmayerova južnoslaventstva, preko demokratizacije i federalizacije u okviru Habsburške Monarhije, što je zastupala Narodna stranka, do čiste hrvatske nacionalne ideologije, koju zastupaju pravaši, temeljene na državotvornosti i samostalnosti hrvatskoga naroda, do potrebe želje i htijenja da se političkim sredstvima borbe integrira razjedinjeni hrvatski nacionalni korpus na cijelom svom nekada državotvornom prostoru. U takvom političkom, duhovnom i kulturnom ozračju važnu je ulogu odigrala i arheologija, poglavito nacionalna (starohrvatska), koja se od sedamdesetih godina devetnaestoga stoljeća počinje

1 Ovaj je rad bio pripremljen za zbornik znanstvenoga skupa što ga je Hrvatsko arheološko društvo priredilo u Makarskoj od 7. do 10. listopada 1998. u čast triju obljetnica: osnutka Društva, otkrića Jelenina epitafa i otkrića Vučedola. Zbornik nije tiskan. Skup sam pozdravio ovim riječima: »Osjećam radost srca i puninu duše, što mi se pružila prigoda, upravo ovdje u Makarskoj, oživjeti sjećanje na ona radosna ushićenja hrvatskoga naroda prigodom otkrića Jelenina epitafa, u gradu nad kojim još bdiye duh hrvatskih velikana: starca Milovana, don Kažmira Ljubića i dičnog don Mihovila Pavlinovića, čije su riječi i djela bila putokaz naraštajima Hrvata u borbi za svoju samostalnost. Riječi istinskoga Hrvata i žarkoga rodoljuba don Mihovila Pavlinovića i danas treba duboko usaditi u srce svakog pravog i poštenog Hrvata: 'Tamna je ta duša, koja ljubavi svoga roda ne osjeća, / Plitak je taj um, što ne pojmi zamašaja narodnosti svoje, / Uvehlo je to srce, što ne bije za domovinu svoju.'«

rađati, organizirati i razvijati kao zasebna arheološka disciplina. Ona će u tumačenju materijalnih ostataka nađenih pod zemljom stvarati sliku o narodnoj prošlosti i s ponosom isticati duboku ukorijenjenost hrvatskoga bića u ove naše prostore. Rodoljubnim ushićenjem hrvatski narod pozdravlja osnivanje nacionalnih arheoloških i starinarskih društava i njihovih glasila od sedamdesetih godina toga stoljeća, od Zagreba, Splita, Knina do Cavtata i Kotora, koja su imala neprocjenjivu ulogu u razvoju naše nacionalne arheologije, predstavljajući kamene temeljce naše arheološke misli i znanosti. Stoga je shvatljivo zašto izobrazbeniji dio hrvatskoga puka u Dalmaciji i Hrvatskoj želi pronalaženje i otkrivanje starohrvatskih crkvice i groblja ili pak kamenih natpisa s uklesanim imenima narodnih vladara i crkvenih prelata. Shvatljivo je ushićenje i ponos kad se svako takvo otkriće dogodi. Vizionarski nam i danas odzvanjaju riječi jednoga od nestora hrvatske arheologije Frane Radića, izrečene u Kninu dneva 14. mjeseca rujna Ljeta Gospodnjega 1896.: »Upoznaj sam sebe, moj hrvatski narode, / upoznaj svoju prošlost. Omjeri prošlost / o sadašnjost tvoju i oživjet će otuda / u duši tvojoj narodna samosvijest / iz koje će ti uzavriti nepresušiv, obilan / izvor duševne snage, kojim ćeš čuvati /svoje narodno biće u skoroj budućnosti.«

Početak arheoloških istraživanja i odjeci u hrvatskoj javnosti nakon prvih otkrića

Česti su slučajevi u arheološkoj praksi da arheološki nalazi izađu na svjetlo dana sasvim slučajno i potaknu temeljita istraživanja. To se zbilo i na Gospinu otoku u Solinu godine 1898. Uz današnju župnu crkvu, tada novu, jer je sagrađena godine 1880., prilikom kopanja temelja za njezin zvonik, otkriveni su ostaci starih zidova. Taj je nalaz privukao pozornost don Frane Bulića, tadašnjega ravnatelja Arheološkoga muzeja u Splitu i predsjednika Bihaća, hrvatskoga društva za istraživanje domaće povijesti u Spljetu, da poduzme istraživanja na Gospinu otoku. U tomu nastojanju Bulić, u ime Društva Bihaća, početkom svibnja 1898. upućuje molbu Crkovinarstvu župne crkve u Solinu moleći za dozvolu istraživanja oko župne crkve Gospe od Otoka. U molbi navodi da je Društvo spremno i platiti odštetu za ovu radnju župnoj crkvi, s

napomenom da Crkovinarstvo uzme u obzir da Društvo raspolaže malim sredstvima i to sakupljenim od rodoljuba u Pokrajini i izvan nje. Nakon gotovo tri mjeseca, krajem srpnja te godine, stigao je odgovor od Crkovinarstva u kojem ono uvažava rodoljubne namjere Bihaća davši svoj pristanak uz uvjete: da istraživanja ne budu smetala crkvenom bogoslužju; da zemljište ima biti vraćeno u prvotno stanje, osim onoga što mora ostati vidljivo; da predmeti koji se nađu moraju biti vlasništvo Crkve, koja će ih ustupiti Društvu uz primjerenu naknadu.² Arheološka su istraživanja započela 22. kolovoza 1898. i u samo pet dana na vidjelo su izašli ostaci stare crkve, a u njezinu predvorju ulomci natpisa, među kojima je bio i onaj sa slovima HEL... Bulić je odmah pretpostavio da ulomci s natpisima pripadaju prednjoj strani sarkofaga, a slova HEL... povezo je s imenom kraljice Helene, prisjetivši se navoda iz kronike splitskoga kroničara arhiđakona Tome.

Za opis raspoloženja, koje je na dan otkrića vladalo u Solinu i Splitu, neka nam posluži »Izvjješće Martina Pletikosića nadziratelja radnika iz Solina pri iskopinama kod Gospe od Otoka u Solinu, godine 1898., upućeno Slavnoj skupštini Bihaća 18. prosinca 1898.« U opširnome je izvješću, između ostaloga, napisano: »O tome našašću bi odmah obavješten predsjednik, koji ončas dođe u društvu s gosp. Šegvićem, sastavi nekoliko komada, koji daše ime Helena. Tada Bulić naredi da slave zvona. Na taj nenadani glas zvona sakupi se mnoštvo naroda i kad čuše pripovijedati što povijest kaže o kraljici Jeleni, svi se oduševljeno zanesoše i svakome se u oku zasja suza radosnica. Pošto se o tome raznio glas širom naše domovine, slijedećih dana hrlile su grupe i pojedinci na mjesto gdje počivahu kosti njihovih kraljeva.«³

Don Frane Bulić je bio toliko ushićen tim radosnim otkrićem, da je istoga dana poslao ovaj brzojav: »Slavnoj Jugoslavenskoj akademiji Zagreb. Danas Društvo Bihać otkrilo je pokraj crkve Gospe u Solinu drevnu crkvu Sv. Marije od Otoka, gdje se po Tomi Arhidjakonu pokopahu hrvatski kraljevi. Našao se je u komadima i nadpis koji spominje hrvatsku kneginju Helenu, utemeljiteljicu ove crkve. Veliko je oduševljenje medju pukom. Iskopine se nastavljaju! Predsjednik Društva Bulić.«⁴ Vijest o arheološkim otkrićima u Solinu brzo se proširila po Dalmaciji, ali i u sjevernim krajevima Hrvatske, jer je to otkriće bilo ne samo prvorazredni događaj za nacionalnu

2 Split, Arheološki muzej, Arhiv Društva Bihaća (dalje označeno kraticom: ADB), br. 107/98. od 26. srpnja 1898.; župnik - predsjednik: Marović.

3 ADB, br. 27/98. od 18. prosinca 1898.

4 ADB, br.12/98. od 26. kolovoza 1898.

povijest i arheologiju nego je bio važan i u političkom djelovanju. On je još više razbuktao nacionalne osjećaje hrvatskoga naroda, učvrstio njegov ponos na svoju državotvornost i njegovu želju za ujedinjenjem i samostalnom hrvatskom državom. Gotovo da i nije bilo novina u južnoj i prekovlebitskoj Hrvatskoj koje tih dana nisu izvješćivale o tome sretnom događaju. Naročito je ta vijest radosno dočekanu u Dalmaciji među hrvatskim pukom. Iz mnogih mjesta Dalmacije dopisnici izvješćuju o ushićenju hrvatskoga rodoljubnog puka, zvonjenju crkvenih zvona i isticanju hrvatskih trobojnica na crkvama i zvonnicama.

Arheološka i povijesna znanost već je izrekla u brojnim raspravama svoj sud o značenju Bulićevih otkrića crkve iz starohrvatskoga doba i natpisa na sarkofagu kraljice Jelene. Iako su u međuvremenu obavljena i dva revizijska arheološka istraživanja, tridesetih godina prošloga stoljeća (Ejnar Dyggve) i sedamdesetih godina prošloga stoljeća (Željko Rapanić i Dušan Jelovina), taj lokalitet i nakon više od jednoga stoljeća pobuđuje pozornost stručnih krugova, jer još uvijek postoje dvojbe među stručnjacima o postojanju jedne ili dviju crkava na Gospinu otoku.⁵ Sada se nećemo osvrutati na ta razmatranja, već ćemo se usredotočiti na odjek tih otkrića u hrvatskoj javnosti onoga vremena.

Od listova u prekovlebitskoj Hrvatskoj članke su objavili: *Obzor* (Zagreb, glasilo Hrvatske stranke prava),⁶ *Agramer Tagblatt* (Zagreb, *Organ für Politik und Volkswirtschaft*),⁷ *Hrvatsko pravo* (Zagreb, glasilo Čiste stranke prava).⁸ U dalmatinskome tisku članke su objavili: *Katolička Dalmacija* (Zadar, list za katoličke i hrvatske

interese),⁹ *Narodni list* (Zadar, glasilo Narodne stranke),¹⁰ *Smotra dalmatinska* (Zadar)¹¹ i *Jedinstvo* (Split, glasilo Hrvatske narodne stranke). Izvan Hrvatske članke su objavili na talijanskom *Il pensiero Slavo* (Trieste, izdavač Antun Jakić),¹² francuskom *La pensée Slave* (Trieste, *Journal politique-littéraire*)¹³ i njemačkom *Der Süden* (Wien, *Organ für die politischen, culturellen und wirthschaftlichen Interessen der Kroaten und Slovenen*, izdavač Jakob Pukl).¹⁴ Novinski tisak ima dva temeljna sadržaja. Prvi je stručno izvješćivanje o okolnostima nalaza i interpretacija otkopanih kamenih fragmenata natpisa, te povezivanje tih nalaza s navodima iz Tomine kronike i drugim povijesnim vrelima. Drugi sadržaj su političke, nacionalne i rodoljubne poruke. Ekskluzivno pravo prve objave o solinskim nalazima dobili su zagrebački *Obzor* i zadarski *Narodni list*, kojima je jedinima Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti iz Zagreba poslala Bulićev telegram. Zbog toga su drugi listovi u prekovlebitskoj Hrvatskoj, naročito *Hrvatsko pravo*, i južnoj Hrvatskoj izražavali svoje nezadovoljstvo. Prve komentare o otkrićima u Solinu bilo je moguće pročitati već sutradan, 27. kolovoza 1898., u zagrebačkome *Obzoru* i zadarskome *Narodnom listu*. Taj list doslovce donosi Bulićev telegram Akademiji, a *Obzor* donosi opširan komentar, koji ponajbolje tumači i osvjetljava veliko političko značenje toga otkrića za hrvatski narod, pa ga stoga ovdje donosimo u cijelosti: »Ova će vijest radosno odjeknuti od Triglava do Lovčena, od hrvatskog našeg mora do Drine. Split, Solin i čitava okolica znameniti su sa svojim sjajnim i slavnim starinama, ali te starine rimske su, pa koliko veličajne bile, tudje su, svjedoci tudjeg gospodstva. S toga mi smo toliko pisali,

5 A. Duplanić 1999, str. 7. Autor donosi svu relevantnu literaturu.

6 Godište XXXIX., brojevi: 194 (27. kolovoza 1898.), 197 (31. kolovoza 1898.), 200 (3. rujna 1898.), 240 (18. listopada 1898.).

7 Godište XI., brojevi: 195 (29. kolovoza 1898. *Die Kroatisches Königsgräber*), 198 (1. rujna 1898. *Die Grabstätten der Kroatischen Könige*), 200 (3. rujna 1898. *Die Kroatisches Königsgräber*), 201 (5. rujna 1898.).

8 Godište IV., broj 843 (29. kolovoza 1898.).

9 Godište XXIX., broj 59 (1. rujna 1898.) Članak je nepotpisan, ali je netko naknadno, na kraju, rukom dopisao: »don L. Jelić«. Urednik je don Ivo Prodan, prvi od dalmatinskih političara koji javno prihvaća i širi pravašku misao. Neustrašiv borac za vjeru i domovinu, Boga i Hrvatsku. Formira prvu dalmatinsku pravašku jezgru, zagovara jedinstvo i samostalnost hrvatske nacije i države na temelju prirodnoga i povijesnoga hrvatskoga državnog prava. Ujedinjuje dalmatinske pravaše i postaje njihov istaknuti vođa i zastupnik u Dalmatinskome saboru u Zadru i Carevinskome vijeću u Beču. Katoličku Dalmaciju (*La Dalmazia Cattolica*) pokrenuo je visoki kler u Zadru godine 1870. na talijanskome jeziku s ciljem obrane i promicanja interesa katoličke vjere i Crkve u južnoj Hrvatskoj protiv liberalnoga antiklerikalnog pokreta, koji se bio razmahao u Italiji i Dalmaciji poslije Vatikanskoga koncila 1869. - 1870. U početku je to dosta anacionalno, apolitičko glasilo većega dijela gradskoga svećenstva. Za uredništva Prodanova list se pohrvaćuje (od 1878. do 1898.) i djeluje u izrazito hrvatskom nacionalnom i državotvornom duhu. Vidi: M. Diklić 2003.

10 Godište XXXVII., brojevi: 69 (27. kolovoza 1898.), 70 (31. kolovoza 1898. *Solin*, 26. kolovoza. *Znamenite iskopine - zaključak seoskog zбора*), 71 (3. rujna 1898. *Brzobjavka našeg zaslužnog arheologa don Frana Bulića*), 72 (7. rujna 1898. *Pišu nam iz Solina dne 2. rujna*), 78 (28. rujna 1898. *Izkopine kod Solina*), 100 (14. prosinca 1898.).

11 Godište XI., broj 72 (7. rujna 1898.).

12 Godište XI., broj 36 (3. rujna 1898.).

13 Godište XI., broj 1 (1. listopada 1898.).

14 Godište I., broj 6 (15. rujna 1898. *Die Entdeckung der Begräbnisstätte der Kroatischen Könige aus der nationalen Dynastie*).

da se tim starinama divimo, ali da ih ne ljubimo, da one mogu mnogo govoriti znanstveniku, ali da narodnom srcu ne progovaraju. Mi smo uvijek tražili da se iskopavaju hrvatske starine, mi smo uvijek što življe podupirali takova društva, mi smo uvijek vapili za onim spomenicima, koji, ma i kad bi, što nije, zaostajali za rimskima, doprinašaju tomu, da nam bude sveta gruda rodne naše zemlje, zemlje hrvatske. Danas se jedan od naših najmilijih zavjeta ispunjava. Don Frane Bulić je za rimske starine stekao neprocjenjivih zasluga. Njegovo ime je poznato u znanstvenome svijetu, gdje slovi kao autoritet, a narod se stoga njime ponosi. Nu, za narod, za narodno srce, za hrvatsku kulturu ime Bulićevo daleko više vrijedi za to, što je on razsvijetlio u djelu izdanom od naše akademije kninske starine, za to što je utemeljio društvo za iskapanje hrvatskih starina i dao mu ime 'Bihać' po negdašnjem dvoru hrvatskih kraljeva. Rad Bulićev u tom pravcu danas slavi jedan od najvećih trijumfa. Većega i slavnijeg monumenta nije mogao da otkrije. Monumenat je to slave i veličine, monumenat slobode, spomenik hrvatskog pieteta. Koliko nas je Hrvata na svijetu poklonimo se u duhu tom spomeniku i pobožno ga poljubimo. Jest, utisnimo cjelov ljubavi, zahvalnosti i pieteta spomeniku, gdje počivaju kosti vladara naše krvi. Ganuti i ponosni razmišljajmo nad ovim spomenikom i ojačani u hrvatskoj narodnoj svijesti crpimo snage u borbi za jedinstvo i slobodu Hrvatske. Kad se sjene naših vladara budu dizale iz grobova otkrivenog spomenika, te uzaludno tražile veličinu i sjaj njihove Hrvatske, tješimo ove velike duhove s pravom razjarene i razcviljene i obećajmo im, da ćemo osokoljeni starim uspomena, koje se pred nama otkrivaju, podvostručiti naše sile, da složni u borbi proti protivnicima i neprijateljima ove rastrgane i mile njihove i naše Hrvatske, ove svete djedovine, koju su nam u baštinstvo ostavili, te da Hrvatsku učinimo samostalnu i slobodnu.«

Tom otkriću još veće političke značenje za hrvatske nacionalne težnje pridaje glavni stranački list Čiste stranke prava Hrvatsko pravo u svom članku pod naslovom Znamenito otkriće, tiskanome dva dana poslije članka objavljenih u Obzoru i Narodnom listu, 29. kolovoza 1898.: »Neumorni istraživač starinah po Dalmaciji monsieur Frano Bulić, predsjednik i duša društva Bihać, kojemu je zadaća da istražuje hrvatske starine u Dalmaciji, pronašao je u prošli petak u 10 sati prije podne razvaline drevne crkve Svete Marije od Otoka, u kojoj su se po tvrdnjah Tome arhidjakona pokopali hrvatski kraljevi. O tome nam je jučer stiglo iz Solina ovo pismo: 'Solin 26. kolovoza.

Želeći da vam što prije stigne radosna vijest, koja je bila poslana brzojavno Jugoslavenskoj akademiji i Narodnom listu u Zadar, prepisujemo vam tu brzojavku.' (...) I uistinu ova vijest uzradovat će svako hrvatsko otadžbeničko srce. Vječno pokojište hrvatskih kraljeva je otkriveno. Tko da se nad tome ne razveseli, tko da ne očuti čuvstvo narodnoga hrvatskoga ponosa nad tom činjenicom. Kako su naši narodni protivnici znali klevetati slavnu prošlost hrvatsku i proglašavati je bajkom, legendom! Kako su posprdno govorili o kraljevih iz domaće krvi, tajeći njihovo živovanje. Premda o toj periodu hrvatske povijesti ne može biti ni najmanje dvojbe, opet je ovo arheološko otkriće od velike znamenitosti, jer će samo još bolje razsvietliti slavnu, svakome sinu Hrvatske milu prošlost. A ništa nije tako podobno kao jasna slika narodne prošlosti, koja će djelovati na osviešćenje naroda. Podje li dakle za rukom, da se i daljnjimi otkrićima nadopuni radosna viest 'Bihaća', tada će ovaj rad biti epohalan u našem životu, te će njegove blagodatne posljedice utjecati i na veliku, pretežku borbu hrvatskog naroda za uzvišene težnje slobode, državne nezavisnosti i narodnog jedinstva. Hrvatski narod dužan je vruću harnost onim svojim plemenitim sinovom u kolijevci hrvatstva, koji svoj požrtvovni rad ulažu u tako plemenitu svrhu, da razsvietle prošlost slavnoga i plemenitoga hrvatskog naroda. Svaka im čast i slava, a narod će se pokazati dostojnim njihova rada samo onda, bude li ove svoje muževe krepko podpomagao, da uzmognu svoju zadaću uztrajno vršiti i što više učiniti za slavu Hrvatske. A osovit i oživiti ćemo Hrvatsku neumornim radom, vlastitim silami, hrvatskom narodnom uzajamnošću, nipošto tajnim poslanstvi k narodnim protivnikom. Bio ovaj znameniti događaj, koji je okrunio rad plemenitog učenjaka i svećenika te žarkoga hrvatskoga patriote Frane Bulića, novim poticalom za istinito prikupljanje narodnih silah u najuzvišeniju i naroda najdostojniju svrhu: da izvožšti sretnu, slobodnu i cjelovitu Hrvatsku.«

Iz Zadra se oglasila i Prodanova Katolička Dalmacija u članku s naslovom Grobovi hrvatskih vladara. Članak također odiše rodoljubnim ushićenjem, ali je zanimljiv i po tome jer donosi idiličan opis Solina (Gospina otoka) na blagdan Male Gospe, pa ovdje donosimo najzanimljivije izvadke: »Kucnuo je toliko željeni čas, da, nakon hiljade godina, grobovi hrvatskih vladara izadju na vidjelo. Ma s koje strane primakao se Solinu, iz daleka opažaš posred doline medju visokim hrastovima bielu crkvu, današnju solinsku župsku crkvu. Sjedi crkva Bl. Gospe posred ovećeg otoka, što ga rijeka Jader baš usred sela pravi,

razlijuć se na dva oveća rukava. To je Gospina livada, na kojoj se 8. rujna razvija sav čar pučkog živovanja i bogoljubnosti. God solinske crkve vabi k Solinu na dan Rodjenja Bl. Djevice svojim zamašnim sajmom svu srednju Dalmaciju, pak bošnjaka s njegovim konjima, te otočanina i Puljiza na pazarenje mazga. A slijedeće nedjelje, na Ime Marijino izlazi otmjenija ruka da se dernekuje u debeloj hladovini uz ljubki romor rek bi izmorenog Jadra na toliko mjesta izlomljenog mlinskim vitašcima. I sbilja. Slikovitijeg prizora do tih dana na Solinu, na daleko nema. Mieša se kapa s klobukom, svaki stališ i zanat zastupan, svaki tip ženske nošnje od najnovije pariške mode do starodavnog strižirepskog kraja. Pa je s toga i Solin daleko na glasu, te daleki putnici taj dan odabiru, da se čude kako se Evropa s Levantom dotiče na obalama Jadra.« Nakon opširne analize podataka iz kronike Tome arhiđakona i njihova povezivanja s novootkrivenim arheološkim nalazima, autor teksta nastavlja: »Čekajmo konačni uspjeh kopanja. Medjutim, Solinjani bi mogli, slaveći skorašnji blagdan posvećenja svoje starodrevne crkve na Otoku, sjetit se 'majke sirota i udovica' kraljice Jelene, dičeć se njezinom uspomenom nasljedovanjem u bogoljubstvu i dostojno počastiv njezin ukopaj. Na rodoljubima je pak da izdašno pripomognu 'Bihaću', da što prije ovrši velevažne za hrvatsku povijest iskopine. O uspjehu dvojbe nema!«

Arheološka iskopavanja se nastavljaju. Društvu Bihaću i don Frani Buliću stižu brojne čestitke od ustanova i pojedinaca

Dok se novcima Društva Bihaća nastavljaju arheološka iskopavanja na Gospinu otoku u Solinu i kroz mjesec rujna te godine, a hrvatska javnost nakon početnoga zanosa i ushićenja s nestrpljenjem očekuje nove vijesti i

drugo, detaljnije, Bulićevo izvješće o sastavljanju i čitanju natpisa na Jeleninu sarkofagu, dotle Društvu Bihaću i Buliću osobno i dalje stižu brojne čestitke od ustanova i pojedinaca: Matice Hrvatske, Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Tadije Smičiklase, biskupa Josipa Jurja Strossmayera, pomorskoga kapetana Dušana Preradovića i drugih, u kojima čestitaju Društvu i Buliću na znamenitome otkriću, koje je od velike važnosti za hrvatsku povijest.¹⁵ Videći da neće moći završiti planirana arheološka iskopavanja novcima kojima je raspolagalo Društvo Bihać, koje inače živi od doprinosa i potpora ustanova i pojedinaca, a tada ih je bilo manje nego prijašnjih godina, Bulić koristi oduševljenje koje je vladalo u hrvatskoj javnosti zbog tih otkrića te u ime Društva upućuje brojne zamolbe na ustanove i pojedince za novčanu pomoć. To su: Sabor Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije u Zagrebu,¹⁶ Slavni magistrat slobodnog kraljevskog grada Zagreba,¹⁷ Dalmatinski sabor u Zadru,¹⁸ Upraviteljstvo Prve hrvatske štedionice,¹⁹ Odjel za bogoštovlje Zemaljske vlade,²⁰ Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti,²¹ biskup Josip Juraj Strossmayer.²² Pregledom arhiva Društva Bihaća doznajemo da su se molbama odazvali: Odjel za bogoštovlje kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske Zemaljske vlade s potporom od sto forinta,²³ đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer s potporom od dvjesto forinta,²⁴ te Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti s potporom od dvjesto forinta.²⁵

Seoski zbor potiče osnivanje muzeja u Solinu

Brojni žitelji Solina i okolnih mjesta svakodnevno su posjećivali mjesto arheoloških iskopavanja na Gospinu otoku, znatiželjno se zanimali i propitkivali o novim arheološkim nalazima i s velikom pozornošću slušali

15 ADB, čestitka Buliću od T. Smičiklase iz Zagreba od 7. rujna 1898.; pismo T. Smičiklase u ime Akademije od 8. rujna 1898.; pismo biskupa J. J. Strossmayera iz Đakova od 26. listopada 1898.; pismo D. Preradovića iz Ljubljane. Preradović, Petrov sin iz prvoga braka s Paolinom da Ponte (poslije majčine smrti odgojio ga je njezin otac u Beču; Dušanova je kći spisateljica i pjesnikinja Paula), pomorski je kapetan na ratnim brodovima Monarch i Radetzky, član Kninskoga starinarskog društva, pretplatnik i suradnik Starohrvatske prosvjete; u pismu čestita Buliću na sjajnome otkriću, za koje je doznao iz slovenskih novina, te moli Bulića da ga izvijesti o pojedinim nalazima.

16 ADB, br. 19/98., bez nadnevka.

17 ADB, br. 22/98. od 3. studenoga 1898.

18 ADB, br. 33/98. od 31. prosinca 1898.

19 ADB, br. 23/98. od 5. studenoga 1898.

20 ADB, br. 4238 od 18. studenoga 1898.

21 ADB, br. 17/98. od 30. listopada 1898.

22 ADB, br. 18/98. od 30. listopada 1898.

23 ADB, Zemaljska vlada, br. 4238 od 18. studenoga 1898.

24 ADB, pismo biskupa Strossmayera iz Đakova od 26. studenoga 1898.; Bulićeva zahvala, br. 26/98. od 7. prosinca 1898.

25 ADB, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, br. 191/98. od 20. prosinca 1898.

Angjeo Uvodić: Fragmenti natpisa Jelenina sarkofaga, rujna 1898.

Bulićeva tumačenja. Radosni i ushićeni što se tu, pred njihovim očima, otkriva hrvatska povijest i grobovi gdje se pokapahu hrvatski kraljevi, ojačani u svome ponosu što su i sami baštinici te slavne hrvatske prošlosti, žitelji Solina tih dana održaše svoj seoski zbor na kojemu zaključiše: »Solinjani se obvezuju dati mukte zemljište za gradnju novoga muzeja, te da će svaki Solinjanin i Solinka od 18 do 60 godina raditi 5 nadnica, a svaki kar i konj po 3 nadnice, i to za 5 godina, računav od one godine u kojoj se započne radja, te da će na svoj trošak prenijeti starinske predmete iz Splita u novi Solinski muzej. Bog i Hrvatil!«²⁶ Na dan 15. rujna 1898. sazvana je i izvanredna sjednica Društva Bihaća, na kojoj je Bulić izvijestio članove o otkriću, obrazlažući značenje natpisa

na Jeleninu sarkofagu za uspostavu genealogije hrvatske narodne dinastije, ističući kako je ovim otkrićima prosjao trak svjetlosti na najzamršenije doba naše povijesti.²⁷ Nakon Bulićeva izvješća i tumačenja arheoloških otkrića na sjednici je zaključeno da će Društvo Bihać upriličiti izlet vlakom iz Splita u Solin dana 8. prosinca, na blagdan Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije, a slavlje će uveličati Narodna glazba i pjevačko društvo Zvonimir iz Splita. Članovi Društva Bihaća i ostali građani Splita, koji se priključuju društvenom izletu, razgledat će iskopine na Gospinu otoku uz stručno vodstvo i tumačenje predsjednika Društva don Frane Bulića, a nakon toga nazočit će svetoj misi zahvalnici u crkvi svete Marije na Gospinu otoku.²⁸

26 Narodni list od 31. kolovoza 1898.

27 ADB, br. 14/98. od 15. rujna 1898.: Poziv članovima Upraviteljstva Društva Bihaća. Izvješće Bulića.

28 ADB, br. 14/98. od 30. studenoga 1898.

Fragmenti natpisa Jelenina sarkofaga su sastavljeni. Brzozav Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti

Nakon što je Buliću strpljivim radom uspjelo sastaviti fragmentarne dijelove natpisa Jelenina sarkofaga i pročitati natpis,²⁹ poslao je brzozav Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu, a tiskao ga je Obzor: »Slavnoj Jugoslavenskoj akademiji Zagreb. Spljet, 2. rujna. Odnosno brzozavci dvadesetšestoga prošloga mjeseca, javljam slijedeće o iskopinam društva Bihaća: Velikim trudom pošlo za rukom sastaviti pedeset tri komadića polupanog i ognjem oštećenog natpisa na nadjenom sarkofagu u Solinu. Fali po prilici treći dio. Čita se, da je tu ležala Helena, valjda žena Michaeli regis materque Stefani, godine devetstosedamdeset šeste uz nekoje ostale podatke. Slijediti će pismeno izvješće natom bude još nekoliko komadića sastavljeno. Bulić.«³⁰ Ovu su Bulićevu brzozavku, poslanu Akademiji a tiskanu u Obzoru, prenijele i zadarske novine Narodni list³¹ i Smotra dalmatinska.³² Nakon što su nastavljena arheološka iskopavanja na Gospinu otoku, prekinuta za vrijeme jematve, i nakon što je Bulić ustrajnim i strpljivim radom uspio sastaviti i još neke fragmente natpisa (ukupno 59), poslao je opširno izvješće Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu, koje je prenio i onodobni tisak. U njemu se između ostaloga navodi: »Čast mi je dostaviti slavnoj Akademiji otisak nadpisa u atriju crkve sv. Marije de Salona, ili de Otoch, uz dotično čitanje. Ovaj nadpis našast dosad u 77 komada, od kojih je dosle sastavljeno u pojedine skupine 59 komada, nije još bio dopunjen ni pročitani u svim potankostima, jer ima nade, da će se pronaći još koji komadić. O njemu pridržavam sebi točnije izvijestiti, kad bude potpunije pročitani, bolje sastavljen, fiksiran i fotografiran.« Slijedi transkripcija latinskoga teksta s dopunama i tumačenjem. Bulićevo

izvješće završava ovim riječima: »Svakako pridržavam sebi izvijestiti još točnije i obširnije ob ovom krasnom spomeniku iz doba narodne dinastije, koji će sigurno razsvietliti ono tamno doba hrvatske povijesti u drugoj polovici X. vieka, a to kad bude sve bolje prokopano i nadpis bolje popunjen, a ja mirniji od ushićenja, u kom plivam od nekoliko dana.«³³

Tisak je u Hrvatskoj blagovremeno i s oduševljenjem izvješćivao javnost o znamenitim arheološkim otkrićima na Gospinu otoku, budeći u hrvatskom puku davne uspomene na vladare svoje krvi i učvršćujući ponos na svoju državotvornost. Tisak je izvan Hrvatske, uz preglede o prošlosti Solina i crtice o osnivanju nacionalnih hrvatskih društava - Kninskoga starinarskog društva i Društva za istraživanje domaće povijesti Bihaća, uglavnom korektno izvješćivao o tadašnjim arheološkim iskopinama, tako da je i inozemna javnost mogla biti upoznata s tim velevažnim otkrićima. Razumije se da nekim političkim krugovima u Beču nisu bila po volji ta otkrića i njihovo tumačenje, tako da ih neki bečki listovi, kao Neue Freie Presse, nisu niti jednom riječju spomenuli, ali su požurili izvijestiti javnost o spaljivanju hrvatskih novina Obzora i Hrvatske domovine.³⁴

Zaključna riječ

Arheološka otkrića na Gospinu otoku u Solinu u godini 1898. imala su veliku važnost za starohrvatsku arheologiju i ranu srednjovjekovnu hrvatsku povijest, o čemu je arheološka i povijesna znanost već izrekla svoj meritorni sud. Ono što je manje naglašavano, jest činjenica da je to otkriće, pored znanstvene, imalo i veliku političku važnost za hrvatski narod u onom preporodnom vremenu. Upravo je tu komponentu naglašavao onodobni novinski

29 Uredništvo časopisa je htjelo ovaj davno napisani rad sada u tisku obogatiti nekom fotografijom ili slikom iz doba opisanih događaja, pa je zamolilo pomoć Arsena Duplančića, suradnika časopisa. On je iz arhiva Bihaća, u splitskom Arheološkom muzeju (broj 13/1898), odabrao do sada neobjavljenu sliku (crtež). Njezin autor je Angjeo Uvodić (Split, 2. listopada 1880. – Split, 6. veljače 1942.). Don Frane Bulić je svojim poznatim načinom bilježenja pojedinosti napisao u gornjem desnom kutu: »Uvodić | Realac | U Rujnu 1898«, a sam je mladi slikar napisao u donjem desnom kutu: »A. Uvodić. 98«. On je tada završio šesti, pretposljednji, razred realne gimnazije, a od drugoga polugodišta te školske godine bio je privatist, pa nije bio obavezan pohađati školu. Vjerojatno će ostati tajna kako je don Frane upoznao mladića, možda po njegovu ocu Marku, gostioničaru u blizini Krstionice, a možda i po gimnaziji koja je tada bila u starom Sjemeništu. Uvodić je bio likovno nadaren, pa je već 11. studenoga 1905., tada već u državnoj službi, izložio jednu svoju sliku u izlogu trgovine Ševeljević na Gospodskome trgu. Do sada je ovaj crtež (ugljenom na papiru) jednoga dijela spojenoga natpisa kraljice Jelene ostao najstarija sačuvana njegova slika, koja sada prvi put ulazi u stručnu javnost.

30 Obzor od 3. rujna 1898. Tekst sačuvan u ADB.

31 Narodni list od 3. rujna 1898.

32 Smotra dalmatinska od 7. rujna 1898.

33 Narodni list od 28. rujna 1898.

34 Obzor od 31. kolovoza 1898.

tisak na hrvatskome jeziku. U nizu članaka i izvješća, pisanih populističkim žanrom, za narod, naglašava se i nacionalno i rodoljubno značenje tih otkrića. Cilj im je bio ojačati i učvrstiti u hrvatskom narodu samosvijest i ponos na njegovu prošlost i državotvornost. To je bio poticaj na okupljanje svih rodoljubivih snaga koje žele cjelovito ujedinjenje hrvatskih zemalja u jedinstvenu, slobodnu i neovisnu hrvatsku državu. Zbog toga se u tim člancima i izvješćima provlači i onaj romantičarski zanos u idealiziranju hrvatske prošlosti i ona nostalgija za starom slavom i veličinom države u doba narodnih vladara. Takve je tekstove narod radosno i oduševljeno čitao. Oni su utjecali na njegovu duhovnu svijest i bili su kao

melem na rane. Pridonijeli su još većoj homogenizaciji u ostvarenju ideala - ujedinjenja hrvatskih zemalja u slobodnu i neovisnu državu. Danas, s odmakom više od jednoga stoljeća od tih događaja, kada se oni mogu objektivno vrednovati, još uvijek ima onih koji to ne žele ili ne mogu shvatiti. Takve priječi i nedovoljno znanje o svim sastavnicama života i što je sve narod tada htio ostvariti za svoju budućnost, pa onakav način pisanja o tim događajima drže neprimjerenim. Ovim smo radom htjeli usmjeriti pozornost na to kakav je i koliki je bio utjecaj solinskih arheoloških otkrića na duhovnu svijest hrvatskoga naroda u godini 1898.

Literatura

- M. Diklić 2003 Marjan Diklić, *Don Ivo Prodan. Političko djelovanje i parlamentarni rad*, Zadar 2003.
- A. Duplančić 1999 Arsen Duplančić, *Crkve kraljice Jelene u Solinu*, Split 1999.

Summary

Franko Oreb

Echoes of the 1898 Discovery of Queen Jelena's Epitaph in Solin in the Croatian Public According to the Contemporary Press

Key words: Solin, Gospa od Otoka, tombstone inscription, Jelena (Croatian queen), Frane Bulić, newspaper reports

In 1898, urged by the accidental discovery of old walls, when earthworks were started for basements of the new bell-tower next to the parish church (built in 1880) on the locality of Gospin otok in Solin, the great Croatian archaeologist, Frane Bulić, on behalf of Bihać, The Croatian Society for Researches of National History, instigated archaeological researches on the locality. The researches revealed basements of an old-Croatian church and fragments of inscription cut in the sarcophagus of the Queen Jelena, which Bulić painstakingly put together, read and scientifically interpreted. The archaeological discoveries at Gospin otok received greatest attention in the scientific circles, but in the Croatian general public as well. The discoveries were of great importance for studying the period of the Croatian dynasty. They confirmed information from historic sources and further elucidated »that dark age of the Croatian history, in the second half of the 10th century«, as Bulić himself wrote. The discoveries were also of greatest political importance for the Croats in the then period of national revival, the second half of the 19th century. This was particularly emphasised by the contemporary Croatian newspapers (*Obzor*, *Katolička Dalmacija*, *Narodni list*, *Hrvatsko pravo*, *Smotra dalmatinska*). The discoveries further strengthened and affirmed the Croatian national spirit and pride about the national history and historic rulers, making a new incentive to the age-long aspirations about uniting of all the Croatian lands into a free and independent state.